

**Görögkatolikus egyház- és művészettörténeti források feldolgozása és
közreadása, adattárak (történeti névtár és sematizmus) kiadása, digitalizált
adatbázisok készítése
(18-20. század)**

NKIH K108780

Záró beszámoló

A négyéves projekt keretében görögkatolikus egyháztörténeti, művészettörténeti, liturgiátörténeti források kiadására vállalkoztunk hagyományos nyomtatott, illetve online elérhető formában.

I. A projekt eredményeinek a munkaterv szerinti bemutatása

Munkánk eredményeként és a kutatási tervnek megfelelően az alább részletezett kiadványok, illetve gyűjtemények születtek.

1. 18. századi görögkatolikus összeírások

14 kötetben (8200 oldalon) adtuk ki a Munkácsi Egyházmegye görögkatolikus parókiáinak összeírásait, melyekre 1741-ben, 1747-ben, 1750-1752-ben, 1774-1782 között és 1782-1787 között került sor.

Ezek a források Sáros, Szepes, Gömör, Abaúj, Torna, Zemplén, Borsod, Szabolcs, Szatmár, Bereg, Ung, Ugocsa, Máramaros vármegyék, a hajdúvárosok és a nagyváradi egyházmegye görögkatolikus közösségeinek 18. századi viszonyaiba adnak betekintést nemcsak egyház-, művészet- és liturgiátörténészeknek, hanem gazdaságtörténészeknek, demográfusoknak, közigazgatástörténészeknek, helytörténészeknek is.

Ezen források jelentősége egyháztörténeti szempontból abban áll, hogy pontosan azokban az évtizedekben születtek, mikor a magyarországi görögkatolikus egyházak egyházi és társadalmi integrációja Mária Terézia királynő intézkedéseinek eredményeként felgyorsult. A források segítségével megvizsgálható ennek a sajátos 18. századi integrációs folyamatnak a háttere. Az integráció – vallási és felekezeti alapokra építkezve – lényegében arról szólt, hogyan lehet egy, a többségi társadalomtól nyelvileg és vallásilag különböző, kulturálisan és gazdaságilag elmaradott, politikai befolyást teljesen nélkülöző társadalmi réteg felzárkóztatása és emancipációja.

A források alkalmasak arra, hogy az adatsorok segítségével egy-egy vármegye, járás, esperesi kerület, mikrorégió vagy település társadalmi, gazdasági és demográfiai folyamatai bemutatásra és összevetésre kerüljenek.

A források kiadása során a településeket minden esetben azonosítottuk, s lábjegyzetben megadtuk a korabeli magyar elnevezést, annak variánsait, illetve a jelenlegi hivatalos elnevezést, közigazgatási besorolását. Ezen túlmenően megadtuk azt is, hogy a korábban nyomtatásban megjelent 1792. és 1806. évi összeírásokban az adott egyházközség milyen névalakban, illetve melyik esperesi kerületben szerepelt. A források használatát latin-magyar szószedettel, illetve helységnévmutatóval (minden névalak), a parókusokra és a kegyurakra vonatkozó névmutatóval segítjük. Az interneten keresztül szabadon elérhető elektronikus változat a keresésre még inkább alkalmas, ami a forrásgyűjtemény használatát nagyban elősegíti.

2. A magyar görögkatolikusok 19-20. századi történetének fontosabb forrásai

A magyar görögkatolikusok mozgalmára vonatkozó források megjelentetését vállaltuk egy kötetben. Az 1778-1905 közötti időszakra vonatkozó, több mint 250 dokumentum (600 oldal) hazai (MNL OL, EPL, KFL, HBML, GKP) és külföldi (Vatikáni Titkos Levéltár, Kárpátaljai Állami Területi Levéltár) gyűjteményekből került elő. A kutatás során azonban olyan nagy mennyiségű iratanyag került elő, hogy a válogatás ellenére a kiadott köteten túlmenően további kötetek kiadására fog sor kerülni. Két másik kötet (1905-1912 és 1912-1916) kiadás előtt áll.

Ezek a források dokumentálják a görögkatolikus egyházon belül a magyar identitású közösségek szerveződését és térnyerését. A magyar nyelv liturgikus használatának igényéből idővel olyan mozgalom alakult ki, mely már egy magyar jellegű görögkatolikus egyházmegye alapítását is célul tűzhette ki. Ez a folyamat 1912-ben a Hajdúdorogi Egyházmegye felállításával éri el első komoly sikerét, melyet néhány évvel később az első világháború és az azt lezáró békeszerződés már egészen új megvilágításba helyez.

3. Görögkatolikus papok történeti névtára (1850-1950)

A kötetben hiánytalanul sikerült összeállítani a Hajdúdorogi Egyházmegyében és a Miskolci Apostoli Exarchátusban szolgált, 1850-1950 között felszentelt papok névsorát, illetve egységes mezőszerkezetben, mely további összehasonlító és elemző kutatásokat tesz lehetővé, a legfontosabb életrajzi adataikat összegyűjteni és kiadni. Az eredeti elképzeléseket jelentősen kibővítve a 464 papi biogramm mellé több száz portréképet is begyűjtöttünk és közreadtunk.

A biogrammok az alábbi adatokból épülnek fel: [Születés év/hó/nap] [Születés helye (település)] [Teológiai tanulmányok helye (város)] [Teológia tanulmányok ideje (év-év)] [Doktori fokozat megszerzésének helye (intézmény név) ideje (év) szakterülete (teológiai diszciplína)] [Egyéb felsőfokú diploma (szerzés helye, éve, szakterülete)] [Papszentelés helye (településnév); ideje (év/hó/nap); szentelő püspök neve, hivatala, inkardináló egyházmegye neve] [Szolgálati helyek (település, év-év) beosztással (elnevezése)] [Nyugdíjazás éve] [Egyházi hivatalok (hivatal elnevezése, év-év)] [Egyházi kitüntetés (elnevezés, adományozás éve)] [Állami, önkormányzati és civil kitüntetések (elnevezés, adományozó szerv neve, adományozás éve)] [Elhalálozás helye, ideje (év/hó/nap), sírhely helye (település, temető elnevezése)] [Felesége neve és elhalálozási éve, gyermekeik keresztnéve és születési éve.]

4. A Hajdúdorogi Egyházmegye történeti sematizmusa

A Hajdúdorogi Egyházmegye parókiáira vonatkozó levéltári adatgyűjtés befejeződött, összeállt a sematizmus kézírata. Az eredeti terveket azonban némileg módosítva úgy ítéltük meg, hogy még mindig várható fontos adatok előkerülése, így a nyomtatott kiadvány viszonylag hamar elavulna. Ezért célszerűbbnek látjuk egy online-adatbázis létrehozását, mely még éveken át bővíthető újabb és újabb adatokkal.

5. Az 1947 előtt megjelent görögkatolikus sajtótermékek digitalizált gyűjteménye

Az 1861-1947 közötti időszakból 18 görögkatolikus jellegű időszaki kiadvány összesen 2207 lapszámának digitalizálása készült el a SzAGKHF és az OSZK gyűjteményeiből. Az anyag jelentős bővítésére már kevés esély van, de az esetlegesen hiányzó lapszámok célzott gyűjtése tovább folytatódik (elsősorban az egyházközségekben végzett terepmunka során, illetve a beregszászi Kárpátaljai Állami Területi Levéltárból kerülhetnek elő még lapszámok).

Ezek a sajtótermékek kiváló betekintés nyújtanak azokba a folyamatokba, melyek a korszakban a görögkatolikus egyházra és világi társadalomra leginkább jellemzőek voltak. Ezek a

magyar identitás megjelenése és megerősödése, egy magyar jellegű görögkatolikus egyházmegye létrehozása, az asszimiláció felgyorsulása, rítus- és felekezeti váltások, a fővárosba költözött görögkatolikusok egyházi és társadalmi szervezkedése, oroszofil és pánszláv törekvések, a felekezeti oktatásügy problémái, a görögkatolikus klérus és a politika kapcsolatai, a skizmatikus mozgalom, a kivándorlás kérdése, illetve a kivándorlók lelkipásztori ellátása, liturgikus és egyházfegyelmi kérdések, szociális problémák és azok megoldására vonatkozó elképzelések (Egán Ede), stb. Önmagában az elérhetővé tett sajtótermékek vizsgálata is önálló, doktori értekezésre alkalmas kutatási témát jelenthet.

6. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában fellelhető és kutatható, görögkatolikus vonatkozású iratok digitalizált gyűjteménye

Bár az előzetes információk szűkös volta miatt a téma körül sok bizonytalanságot tapasztaltunk, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában végzett kutatás és digitalizálás alapvetően elérte célját. Sikertelt átfogó képet alkotni a görögkatolikus egyházban működő és egyházzal jelentő ügynökök, munkatársak tevékenységéről, operatív munkáról és vizsgálati tevékenységről. A kutatómunka során feldolgozásra került két püspök tevékenysége, akik 1975-től vezették az egyházat. Két helynök jelentései is a gyűjteménybe kerültek, több teológiai tanár, lelkész és papnövendék tevékenységét is sikerült feltérképezni dossziéik alapján. Az állampárti rendszer totális kontrollja az egyház egészét érintette a püspöki templom sekrestyéig bezárólag. Különleges figyelem kísérte a betiltott szerzetesek és nővérek életét, megfigyelésükbe az egyháziakon kívül civileket is bevontak. A kutatómunka során 60 dossziét dolgoztunk fel, több, mint 10 000 oldalt olvastunk át, 4535 oldalt digitalizáltunk. A munkát nehezítette, hogy mivel eddig kevés kivételtől eltekintve az anyagot senki sem kutatta, az illetékes levéltári referensnek át kellett paginánként olvasni és adott esetben preparálni a dossziékat, ami a tempót csökkentette. A munkát folytatjuk: aláírásra kész az új együttműködési szerződés a két intézmény között, 1666 oldal vár digitalizálásra az ÁBTL műhelyben, 8 dosszié van kutatás alatt.

A gyűjtemény intézményen belüli hálózaton kutatók számára hozzáférhető.

7. 19. századi görögkatolikus templomok építésére vonatkozó iratok jegyzéke

Elkészült a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában az Állami Építésügyi Igazgatóságok iratanyagában fellelhető, ez egykori Nagyváradi Kerülethez tartozó (Bihar, Szabolcs és Szatmár) görögkatolikus templomok, parókiák építésére vonatkozó iratok jegyzéke. Az anyagban eddig ismeretlen tervrajzokat, költségvetéseket, az egyes ügyekhez tartozó levelezést sikerült föltárni. A dokumentumokról fotómásolat, az egyes ügyekről pedig angol nyelvű regeszták (évenkénti lebontásban, településekként csoportosítva) készült.

Ezt a jegyzéket egészíti ki a beregszászi Állami Levéltárban a Munkácsi Egyházmegye anyagában lefotózott, szintén templomépítkezésekre vonatkozó levéltári dokumentumok. Több száz levéltári egységről (amelyek nagyon különböző terjedelműek, 1 és 100 fólió között váltakoznak), több ezernyi felvételt készült. Számos, eddig ismeretlen anyag, terv, költségvetés, ügyirat került felszínre, amelyek alapján sok görögkatolikus templom építéstörténetét pontosítani lehet, illetve egyáltalán meg lehet írni. A jegyzék intézményen belüli hálózaton kutatók számára hozzáférhető.

II. A kutatási eredmények disszeminációja

A kutatási projekt megvalósítása során **47 tudományos közleményt**: 18 könyvet (15 forrásgyűjtemény, két monográfia és egy adattár), illetve 29 szakcikket (15 magyar nyelvű, 14 idegen nyelvű) jelentettünk meg.

Ugyanezen időszakban kutatócsoportunk tagjai (Véghseő Tamás, Terdik Szilveszter, Janka György) **51 konferencia-előadást** tartottak: 34 hazai mellett 17 külföldi helyszínen, idegen nyelven.

A digitalizált gyűjtemények, illetve a nyomtatásban megjelent kötetek elektronikus változata kutatócsoportunk megújult és korszerűsített honlapján (byzantinohungarica.hu) megtekinthetők.

Ezzel egyidejűleg a kutatási időszakban megjelent publikációk a MTA Könyvtár Repozitóriumába is feltöltésre kerültek.

III. Összegzés

Vezető kutatóként úgy ítélem meg, hogy a kutatási projekt sikeres volt és elérte a célját.

Az eddig megjelentetett forráskiadványok szakmai hazai és nemzetközi fogadtatása pozitív. Számos elismerő visszajelzést kaptunk a környező országokban és az Egyesült Államokban dolgozó kutatóktól, akik – várakozásainknak megfelelően – a forrásokban rejlő számtalan adatot és adatsorokat jól hasznosítják kutatásaik során. Publikációink megjelennek a szakcikkekben, azokról ismertetések készülnek.

Szintén megfelel elképzeléseinknek és terveinknek az, hogy több fiatal kutató érdeklődését is felkeltette a görögkatolikus egyháztörténet: velük kutatócsoportunk rendszeresen konzultál, munkájukat támogatjuk.

A kutatási projekt társadalmi hatását tekintve fontos eredménynek tartjuk, hogy magától a görögkatolikus egyháztól (papjaitól és híveitől) is pozitív visszajelzéseket kapunk. A helyi közösségek történeti jellegű ismeretterjesztő rendezvényei szervezésekor igényt tartanak tanácsainkra és, ha van rá lehetőség, részvételünkre.

Kevés problémába ütköztünk a projekt végrehajtása során. Ezek közül talán a legfontosabb a források átírását végző technikai munkatársak csapatának kialakítása. Míg kezdetben ez zökkenőmentesen történt, a második évtől – mikor a legjobban teljesítő és a munkarészt összefogó munkatárs szülés szabadság miatt nem tudott több feladatot vállalni – a terület nagyobb odafigyelést igényelt. A feladattal megbízott személyek változó színvonalon teljesítettek, ami újabb ellenőrzési mechanizmusok beépítését tette szükségessé. Szintén némi problémát okozott az, hogy az ÁBTL-ben kutatható anyagokat a kiadás előtt egy levéltári munkatársnak tételesen ellenőriznie és anonimizálnia kell. Mivel az ÁBTL ezzel a feladattal csak egy munkatársát tudta megbízni, a kutatói feladatainkat teljes mértékben az ő munkatempójához kellett igazítanunk.

IV. Köszönetnyilvánítás

Munkatársaim nevében is köszönetemet fejezem ki a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatalnak a projekt támogatásáért, mely lehetővé tette, hogy a terület kutatása mellett hosszú ideje elkötelezett kutatóként négy éven át új eredményeket bőven termő tevékenységet folytathattunk. Hálás köszönetünk a hivatal munkatársainak, akik minden lehetséges módon támogatták munkánkat!

Nyíregyháza, 2017. szeptember 16.

Dr. Véghseő Tamás
vezető kutató